

Висновки експертів, в рамках КПК України вже віднесені до самостійних джерел доказів. Таким чином, залучення експертів до проведення тих чи інших судових експертиз є процесуальною формою використання спеціальних знань, що у певних випадках, як це визначено у ч. 2 ст. 242 КПК України носить імперативний характер, має доказове значення для встановлення, визначення чи спростування певних фактів і обставин, як, наприклад, причина смерті, носить насильницький, тобто протиправний характер чи ні.

При цьому, враховуючи те, що численна кількість вбивств вчинена у неочевидних умовах, за відсутності свідків, вказане й обумовлює необхідність використання спеціальних знань, які слугуватимуть встановленню інших доказів вини особи у вчиненні вбивства. Так, наприклад, для виявлення, вилучення та дослідження слідової картини на місці вчинення злочину, може бути залучений спеціаліст, взаємодія із яким сприятиме ефективному дослідженню обстановки місця події та виявленню матеріальних об'єктів, що можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні.

Висновок. Отже, під спеціальними знаннями розуміють професійні знання, необхідні для розв'язання питань, що постають під час здійснення досудового розслідування та судового провадження. Незважаючи на відсутність у КПК України, визначення дефініції поняття «спеціальні знання», вказане не виключає нормативного закріплення процесуальних форм використання спеціальних знань, однак правозастосовна практика розрізняє і непроцесуальні форми використання спеціальних знань, такі наприклад, як консультації спеціалістів.

В свою чергу, процесуальні форми використання спеціальних знань передбачають залучення експертів та спеціалістів до розслідування. Такі форми застосування спеціальних знань є одним із шляхів отримання процесуальних джерел доказів.

Враховуючи те, що вбивства носять протиправний характер та здебільшого вчиняються в умовах неочевидності, іноді саме використання спеціальних знань може слугувати єдиним шляхом збирання доказів, що у своїй сукупності вирішує низку важливих завдань кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань

1. Резолюція «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2015) // Цілі сталого розвитку в Україні : вебсайт. URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> (дата звернення: 23.10.2019).
2. Даньшин М. В. Актуальні проблеми криміналістики в сучасних умовах протидії злочинності в Україні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*. Харків, 2018. С. 227–290. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/107.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
3. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності // Генеральна прокуратура України : офіц. вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113651&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 23.10.2019).
5. Інструкція щодо заповнення та видачі лікарського свідоцтва про смерть (форма № 106/о) : наказ МОЗ України від 08.08.2006 № 545 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1152-06> (дата звернення: 23.10.2019).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.10.2019).
7. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Спецвип. С. 38–42.

Одержано 01.11.2019

УДК 355.211.3(091)(477.54)

Дмитро Вікторович ГАЛКІН,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

докторант Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0001-7247-1037>

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЛІЦІЇ УСРР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОРІЧЧЯ

Початок 1920-х років виявився періодом випробовування на міцність нової радянської системи влади. Її життєздатність не в останню чергу залежала від стану правоохоронних органів. Для цього часу була характерна категорична відмова органів робітничо-селянської міліції успадковувати досягнення царської поліції, що відкинуло організацію захисту правопорядку молодой Радянської держави на нульову позначку. Ці обставини роблять дослідження даної проблематики безперечно актуальним.

5 квітня 1921 р. Раднарком УСРР прийняв постанову «Про реорганізацію міліції й покращення становища її працівників». Відповідно до цієї постанови Головне управління міліції формувалося за таким принципом: курси, резерв, інспекція з канцелярією, секретаріат (складався з 3 відділів і 5 відділень), санчастина, ветеринарна частина, організаційно-стройове управління (3 відділи й 7 відділень), адміністративне управління, управління карного розшуку (складалося з 8 відділів), управління постачання (4 відділи й 9 відділень), загальне управління (4 відділи).

Зберігався принцип попередньої побудови органів міліції на місцях: губернські й повітові управління міліції структурно повторювали Головне управління.

У зв'язку з цією реорганізацією, для зменшення кількісного складу й спрощення структури у квітні 1921 р. було скасовано промислову міліцію (відновлена в березні 1922 р.). Її функції передали загальній міліції, крім того, охорону підприємств здійснювали збройні загони, сформовані самими підприємствами [1, с. 65].

Насправді, реорганізація міліції, проголошена у квітні 1921 р., зовсім не вдосконалила структуру: замість колишніх 11 відділів стало 11 управлінь – лише змінилися назви й принцип розподілу обов'язків, у Головному управлінні якісних перетворень не відбулося. Ліквідація промислової міліції створила тільки видимість спрощення, разом з тим ускладнила роботу загальної міліції (до якої перейшли функції промислової).

Структура залишалася громіздкою й відповідно, так само як і раніше, був потрібний значний штат працівників для її забезпечення. Такий штат держава утримувати не могла – відчувалася гостра нестача озброєння, обмундирування й продовольства. У звіті Катеринославського губвиконкому VI З'їзду Рад зазначається, що на 1 липня 1921 р. міліція губернії озброєна гвинтівками лише на 21 %, револьверами на 15 %, шаблями на 61 %. Подібна ситуація спостерігалася й в інших губерніях, а Волинська й Київська губернії були забезпечені обмундируванням лише на 10 %.

Фактично, на 285000 чол. штатного складу військове відомство отримало від ДПУ тільки 189000 пайків. Це, безсумнівно, викликало безлад у системі розподілу. Однак не слід забувати, що в той час ще не було належної кількості навчених фахівців. У світлі кадрової політики Головного управління натиск у боротьбі зі злочинністю (особливо в ліквідації бандитських формувань) робився на кількісний склад.

Виникла критична ситуація: з одного боку, була потрібна значна кількість міліціонерів для боротьби зі злочинністю, а з другого – держава, економіка якої була підірвана громадянською війною й голодом, не могла прогнати неймовірну кількість працівників міліції – майже 300 тисяч чоловік.

Тим часом кількість працівників міліції продовжувала зростати. На підставі постанови Ради Праці й Оборони від 20 квітня 1921 р. міліцію поповнили червоноармійці 1897 р. народження. Передбачалася їхня служба в міліції протягом одного року. В одній лише Волинській губернії кількість червоноармійців, які прийшли в міліцію на підставі зазначеної постанови, становила 1324 особи.

Як і раніше, основний наголос у сфері політичного виховання кадрів робився на впровадження в ряди міліції політично грамотних працівників, що збільшувало її чисельність. Цю тенденцію також можна простежити відповідно до виписки з протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У № 80 від 16 серпня 1921 р., де постановляється доручити військовому командуванню в черговий раз реорганізувати загони комнезамів і включити їх у штати міліції. Кількість комуністів-незаможників, які поповнювали ряди міліції, була значною. Із тексту телеграми голови Особливої наради по боротьбі з бандитизмом в Україні заступнику голови Реввійськради республіки видно, що тільки для доозброєння загонів самооборони було потрібно 25000 гвинтівків. Лише в Харківській губернії в 1921 р. діяло 2 кавалерійські полки, що складалися з членів комнезамів і виділених в окрему кінну бригаду незаможних селян міліції УСРР [2, с. 55].

Тут варто зробити невеликий відступ І. Г. Білас у своєму дослідженні стверджує, що інститут комнезамів був створений на угоду Росії, й незаможними в переважній більшості були неукраїнцями [3, с. 7]. Відбір у комнезами на території УСРР понад 25000 неукраїнців (і це тільки за літо 1921 р., а представники комнезамів поповнювали міліцію протягом значного періоду часу) видається неможливим і недоцільним.

Незважаючи на вжиті заходи, партійна робота в органах міліції все ж таки була слабо організована й часто супроводжувалася конфліктами партійних працівників як з міліціонерами, так і з населенням. Необхідність посилення цієї роботи згадувалася в циркулярі ЦК РКП(б) від 18 серпня 1921 р.: «...у всіх місцях партійна робота серед міліціонерів ведеться досить слабо й останні майже перебувають поза комуністичним впливом партії, ... не видно позитивних сторін роботи партійних комітетів серед міліціонерів, а відзначаються конфлікти між органами міліції й комітетами...» [4, с. 169]. Для вирішення цих проблем, крім поповнення лав міліції незаможниками й абстрактного курсу на «посилення партійної роботи», в циркулярі рекомендувалося «... звернути увагу політсекретаріату на правильний розподіл комуністів-міліціонерів, особливо... комскладу, намагаючись, щоб комсклад був весь, по можливості, комуністичний» [4, с. 169].

Цікавий факт: з одного боку, кількість працівників міліції в середині 1921 р. була настільки великою, що гостро відчувалася нестача їх забезпечення пайками, обмундируванням і озброєнням, а з другого – в численних доповідях посадових осіб, політпрацівників неодноразово згадується про відсутність необхідної кількості кадрів на місцях, особливо у волостях. Некомплект кінної міліції в липні 1921 р., наприклад, становив 37 %, командного складу – 56,5 %. Ця невідповідність вказує на неймовірне розростання канцелярського складу Головного управління й губернських управлінь міліції.

Ситуація, за якої спостерігався факт наявності непотрібної бюрократичної машини в центрі при дійсно малій кількості працюючих на місцях міліціонерів, вимагала «хірургічного втручання». Скорочення штатів, особливо канцелярського складу, стало життєвою необхідністю.

Тут необхідно звернутися до такого боку кадрової політики, як «чистки» в міліції (під терміном «чистка» малося на увазі видалення з лав міліції небажаних і «неблагополучних» працівників), до яких вдалося Головне управління в середині 1921 р.

Серед нових співробітників, які поповнювали лави міліції в 1920–1921 рр., траплялися й різного роду «небажані елементи»: і колишні білогвардійці, і учасники селянського опору та бандитських формувань, які ухилялися від відповідальності. Звичайно, для комуністичної влади надто важливо було видалити їх із правоохоронних органів. «Чистки» в міліції почалися ще в 1920 р., коли її лави очищалися від «...спекулянтського й бандитського елементу,

який затесався туди». Для здійснення «чистки» і контролю за нею звичайно залучалися робітники через профспілки й комнезами.

Постановою РНК УСРР «Про організацію боротьби з бандитизмом» уже на початку 1921 р. був намічений курс на проведення глобальної «чистки» в міліції [5, с. 459–461]. Планомірна реалізація даного курсу почалася в другій половині 1921 р. За наказом № 37 начальника Головного управління робітничо-селянської міліції, негайному скороченню підлягали дезертири із фронту, які проникли в міліцію і були провокаторами, співробітники царської політичної поліції, політичні злочинці й особи, які брали участь у контрреволюційних виступах, особи, позбавлені громадянських прав, особи, які «експлуатували чужу працю», які займали при старому режимі високі адміністративні пости, а також непридатні до служби за станом здоров'я.

У наказі «Про чистку в міліції» визначався принцип «непідсудності» членів комуністичної партії: члени РКП не підлягали скороченню, їхні кандидатури навіть не розглядалися створеними «комісіями із чищення».

Як видно, категорії співробітників, які підлягали скороченню, були «розпливчасті» і містили в собі не тільки «антирадянський елемент», але й велику кількість старих фахівців або кваліфікованих фахівців, стан здоров'я яких не дозволяв їм працювати в міліції. Однак у той момент жорсткі умови відбору були обумовлені важкою ситуацією в лавах міліції й розшуку, що непомірно розрослися за рахунок постійного поповнення червоноармійцями й незаможними селянами.

У результаті глобальних і ретельних чисток у другій половині 1921 р. штат міліції скоротився спочатку до 160000 осіб, потім до 100000, наприкінці року – до 84000, а до початку 1922 р. уже до 54000 осіб. «Скорочених» фахівців було потрібно замінити. Для цього необхідно було організувати планомірну підготовку нових кваліфікованих кадрів. З цією метою 11 червня 1921 р. у Харкові були організовані курси червоних міліціонерів Харківської губернії. Ці курси стали першим спеціальним навчальним закладом для підвищення професійного рівня працівників міліції.

Кілька слів про принцип підзвітності міліції в першій половині 1921 р. Протягом усього періоду непу існував принцип подвійного підпорядкування міліції: вона підпорядковувалася й була підзвітною Народному комісаріату внутрішніх справ і місцевим органам влади. Однак на початку 1921 р. – у період запеклої боротьби з бандитизмом, коли українська міліція, ще не сформована, погано навчена й ще гірше озброєна, була змушена вести справжні воєнні дії проти численних бандитських формувань, які були добре озброєні з часів громадянської війни й тероризували країну, існував принцип «потрійного підпорядкування». Цей принцип полягав у такому: в певних сферах оперативної діяльності міліція до осені 1921 р. підпорядковувалася ще й органам НК [5, с. 105]. Причини потрійного підпорядкування й підзвітності цілком зрозумілі: у той час одній лише міліції боротьба зі збройними «політичними» і кримінальними бандитськими формуваннями була не під силу, до того ж була необхідна координація, погодженість дій з іншими воєнізованими державними структурами, що стояли на охороні революційного порядку, існувала також нагальна потреба в удосконаленні військових і професійних навичок.

У березні 1921 р. вийшла інструкція «Про відносини міліції з органами НК у боротьбі з бандитизмом». Даний нормативний акт визначав деяку «підзвітність міліції Надзвичайній комісії з метою зміцнення фронту боротьби з бандитизмом». За цією інструкцією пропонувалося при надходженні відомостей про боротьбу з бандитизмом передавати інформацію в найближчі органи НК через начальників підрайонів і районів. У свою чергу, органи НК були зобов'язані сповіщати відповідних начальників міліції про вжиті заходи. Таким чином, йдеться про координацію дій міліції й НК. Усі операції міліції з ліквідації банд повинні були проводитися під керівництвом місцевих органів НК. На вимогу органів НК міліція була зобов'язана надавати весь наявний склад і засоби в розпорядження представника НК, в тому випадку, якщо він призначався керівником операції з ліквідації. У випадку нестачі сил працівників міліції (для виконання будь-якого оперативного завдання в сфері боротьби з бандитизмом) НК надавала додаткові бойові одиниці їм на допомогу. Надзвичайним комісіям також надавалося право доручення оперативних завдань у боротьбі з бандитизмом начальникам міліції повітів.

Подібне підпорядкування поширювалося й на транспортну міліцію. Постановою РНК УСРР від 4 червня 1921 р. «Про охорону й оборону залізниць і водних шляхів на Україні» визначалося положення транспортної міліції як підрозділів у складі військ ВНК. До їхніх завдань належали: охорона й оборона залізничних ліній і водних шляхів, залізничних споруджень, ліній зв'язку, охорона вантажів, супровід товарних і пасажирських складів, охорона паливних складів і нафтохранищ, що перебувають у безпосередній близькості від шляхів сполучення, а також виконання завдань Транспортного надзвичайного комітету.

Незважаючи на те, що інструкція «Про відносини міліції з органами НК» (стосовно транспортної міліції – Постанова РНК УСРР від 4 червня 1921 р. «Про охорону й оборону залізниць і водних шляхів на Україні») певним чином обмежувала самостійність міліції, вона забезпечувала необхідну погодженість дій у боротьбі з бандитизмом.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 397 с.
2. Виявлення підозрілого елементу столиці (про роботу Харківського карного розшуку). *Всесвіт*. 1929. № 29. С. 11.
3. Внутренние войска Советской республики. 1917–1922: документы и материалы. М. : Юрид. лит., 1972. 237 с.
4. Білас І. М. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Львів, 1994. 34 с.
5. Алтуєв В. М. Доля міліції України в охороні народного господарства (1921–22 рр.). *Право України*. 1993. № 3. С. 35–36.

Одержано 01.11.2019